

Araştırma Makalesi

Sürdürülebilir Kalkınma Paradigmasının Doğa Dostu Görünümlü Yeni Araçları: 'Döngüsel Ekonomi' Söylemi ve 'Sıfır Atık' Projesi

Zelal Beyaz*

ORCID:0000-0002-1044-1964

Öz

II. Dünya Savaşı sonrası ulus devlet temelli dünya sisteminin hakim ideolojisi olan kalkınma paradigması, 1960-1970'li yıllarda büyüme güdümlü kapitalizme içkin toplumsal krizlerin yaygınlaşması ve ekolojik krizlerin görünür olmaya başlamasıyla birlikte yoğun eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Kapitalizmin doğal ekosistemler üzerinde yarattığı yıkım ve sistemin insan hayatının dayandığı kaynakları tüketme sınırına ulaşması, 'sürdürülebilirlik' söylemiyle kalkınma paradigmasını yeniden canlandırma ve güçlendirme arayışını ortaya çıkarmıştır. Bu arayış doğrultusunda uluslararası devlet kuruluşlarınca organize edilen konferanslar, eylem planları ve raporlar aracılığıyla tarihsel süreçte farklılaşan çeşitli kavramlar, politika önerileri, araçlar ve uygulamalar ileri sürülmüştür. 'Sürdürülebilir'lik kisvesi altında çevresel kaygılar ve ekonomik büyümeyi uzlaştırmaya yönelik yinelenen girişimlerin en yenileri ise 'döngüsel ekonomi' söylemi ve bu söylemin en sofistike araçlarından olan sıfır atık projesidir. Son yıllarda dünya genelinde yoğun bir şekilde tanıtılan sıfır atık döngüsel ekonomi projesi başta Avrupa Komisyonu gibi küresel politika belirleyici kurumlar olmak üzere, çok uluslu şirketler, önde gelen yönetim danışmanlığı şirketleri, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler gibi çeşitli aktörler tarafından büyük ilgi ve destek görmüştür. Bu çalışma, sürdürülebilir kalkınmanın savunucuları tarafından kapitalist düzen içinde herhangi bir kayıp ve kalıntı olmaksızın doğa benzeri sürekli yenilenen bir büyüme varsayımıyla ortaya atılan döngüsel ekonomi söylemini ve bu söylemin temel sac ayaklarından birini oluşturan sıfır atık projesini sorunsallaştırmaktadır. Literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilen çalışmada önce döngüsel ekonomi söylemini ve bu söylem doğrultusunda ortaya atılan sıfır atık projesini ortaya çıkaran ekonomik-politik ve tarihsel koşullara yer verilmiştir. Ardından bir birikim rejimi olarak döngüsel ekonomiye, kapitalist üretim biçimine içkin ve aynı zamanda kapitalizmin başa çıkmakta zorlandığı atıkların meta olarak değeri ve atık yö-

Makale Geliş Tarihi: 17.12.2020 Kabul Tarihi: 01.06.2021

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Ekonomi ve Finans Bölümü, zelalbeyaz@gmail.com

netiminin sermaye açısından taşıdığı anlam sürdürülebilir kalkınma paradigmasıyla ilişkiselliği içinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma, döngüsel ekonomi, sıfır atık projesi, sermaye birikimi, metalaştırma.

New Tools of the Sustainable Development Paradigm with a Green Look: The 'Circular Economy' Discourse and 'Zero Waste' Project

Abstract

The development paradigm, which was the dominant ideology of the nation-state-based world system after the World War II, faced with intense criticism with the spread of social crises and the emergence of ecological crisis inherent to growth-driven capitalism in the 1960s and the 1970s. The destruction created by capitalism on natural ecosystems and the state of reaching the limit of consuming resources has revealed the pursuit to revitalize and strengthen the development paradigm with the 'sustainability' discourse. In line with this pursuit, various concepts, policy recommendations, tools and practices have been put forward, albeit differentiated in the historical process, through conferences, action plans and reports organized by international governmental organizations. One of the newest and most sophisticated tools put forward to establish the dominance of the development ideology under the mask of 'sustainability' is the 'circular economy' discourse and the zero waste project framed in line with this discourse. The zero-waste circular economy project, which has been intensely promoted throughout the world in recent years, has attracted great attention and support from various actors such as global policy-making institutions like the European Commission, multinational companies, leading management consulting companies, non-governmental organizations and academics. This study problematizes the circular economy discourse put forward by the sustainable development advocates with the assumption of a nature-like continuous renewal growth without any loss and residue within capitalist order and also the zero waste project which constitutes one of the main pillars of this discourse. In this context, the economical, political and historical conditions that reveal the circular economy discourse were examined with the literature review method. Then, the value of waste as a commodity, which is inherent in the capitalist mode of production and at the same time, which capitalism has difficulty in coping with, the meaning of waste management in terms of capital tried to be revealed in relation to the sustainable development paradigm.

Key Words: Sustainable development, circular economy, zero waste project, capital accumulation, commodification.

Giriş

II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından sömürgeci-emperyalist ülkeler uluslararası sistemi yeniden düzenlemek için 'geri kalmış' ülkelerin kalkındırılması gerektiği tezini ileri sürerek (Başkaya, 2005: 257); kapitalistleşme sürecindeki ülkelere ekonomik ve teknik yardım temelli borçlanma politikasına dayalı ve büyüme odaklı bir kalkınma modelini sunmuşlardır.

Ancak 1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde kâr odaklı ve yoğun kaynak kullanımına dayalı üretim yapısının zorunlu bir sonucu olarak kapitalizmin doğal varlıklar ve çevre üzerinde yarattığı yıkım görünür olmaya başlamıştır. Endüstriyel kapitalizmin gerek doğal ekosistemler üzerinde yarattığı yıkım gereksedoğal kaynakları tüketme sınırına ulaşması (Tulloch ve Neilson, 2014: 32) piyasa ekonomisi içinde doğanın kullanımı ile ekonomik büyüme ilişkisine bir imkan yaratma arayışını ortaya çıkarmıştır (Özlüer, 2007:5)

Bu çerçevede 1972 yılında Stockholm'de gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevresi Konferansı, çevre ve kalkınma arasında bağlantı kuran düşünceler henüz formüle edilmemiş olmakla birlikte, 'sürdürülebilir kalkınma' gündeminin habercisi olmuştur. Küresel düzeyde gerçekleşen bir ekonomik ve politik yeniden düzenleme sürecinde çatışan çevre ve kalkınma normları setini uzlaştırmak amacıyla ortaya atılan ve Brundtland Raporu'yla (1987) tarih sahnesine çıkan sürdürülebilir kalkınma paradigması ise o tarihten günümüze neredeyse tüm ülkelerin çevre politikalarına yön vermektedir.

Stockholm Konferansı'ndan (1972) günümüze kalkınma ideolojisinin ekonomik büyüme ile ekolojik sürdürülebilirliğin birbiriyle çelişmediği dahası ekolojik sürdürülebilirliğin koşulunun 'sürdürülebilir kalkınma' olduğu iddiası çeşitli aktörler aracılığıyla ve çeşitli stratejiler, araçlar ve uygulamalarla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda son yıllarda sürdürülebilir kalkınmanın ekonomi politığının inşası ve reformu için ileri sürülen 'döngüsel ekonomi' söylemi ve 'sıfır atık' projesi başta Avrupa Komisyonu gibi küresel politika belirleyici kurumlar olmak üzere çok uluslu şirketler, üst düzey danışmanlık şirketleri, çeşitli uluslararası sivil toplum kuruluşları ve vakıflar tarafından desteklenmiştir (Webster, 2015). Sıfır atık döngüsel ekonomiyi desteklemeye yönelik bu küresel çabalar, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen 'kaynak verimliliği' gündeminin en sofistike versiyonudur (UNEP, 2011; EC, 2014).

Bu çalışma, sürdürülebilir kalkınmanın savunucuları tarafından kapitalist düzen içinde herhangi bir kayıp ve kalıntı olmaksızın doğa benzeri sürekli yenilenen bir büyüme varsayımıyla ortaya atılan 'döngüsel ekonomi' söylemini ve bu söylemin temel sac ayaklarından birini oluşturan 'sıfır atık' projesini sorunsallaştırmaktadır. Elbette döngüsel ekonomi söylemi ve sıfır atık projesi birbiriyle ilintili ve etkileşimli pek çok farklı süreci, boyutu ve aktörü kapsamaktadır. Ancak tüm bunların tek bir çalışma içerisinde ele alınması mümkün değildir. Bu nedenle bu çalışma döngüsel ekonomi söylemini ortaya çıkaran ekonomik-politik ve tarihsel koşullara; bir birikim rejimi olarak döngüsel

ekonomiye, sıfır atık projesinin temelinde yatan atık yönetiminin ve atığın sermaye birikimi açısından önemine odaklanmaktadır. Literatür taraması yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmayla döngüsel ekonomi söylemi ve sıfır atık projesi gibi kapitalist ideolojinin yeni söylem ve araçlarına dikkat çekilmesi ve bu kapsamda farklı boyutlarıyla eleştirel kuramsal ve kavramsal çalışmaların teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışma, giriş bölümünü izleyen iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, öncelikle sürdürülebilir kalkınma anlayışının ve bu anlayışın çevre bağlamında hayata geçirdiği dinamiklerin daha iyi anlaşılması için Stockholm Konferansı'ndan (1972) günümüze sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde ekolojinin kapitalist ekonomiyle uyumlaştırılma çabalarını içeren gelişmeler ele alınmıştır. Ardından aynı bölümde kalkınma stratejileri ile çevre politikalarının bütünleştirilmesi çabalarını ifade eden Rio sürecine değinilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise sürdürülebilirlik kisvesi altında kapitalizmi doğallaştırma girişimlerinin en yeni araçlarından olan 'döngüsel ekonomi' söylemi bir eko-birikim rejimi; 'sıfır atık' projesi ise atığın ve atık yönetiminin sermaye açısından taşıdığı önem bağlamında ele alınmıştır. Çalışma genel bir tartışmanın yürütüldüğü sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Kapitalist Ekonomi ile Ekolojiyi Bağdaştırma Arayışında İlk Küresel Çabalar: Brundtland Raporu'ndan Günümüze

Brundtland Raporu: 'Sürdürülebilir Kalkınma' Kavramının Ortaya Atılışı

1960'lı yıllarla birlikte endüstriyel kapitalizmin gerek doğal ekosistemler üzerinde yarattığı yıkım gerekse doğal kaynakları tüketme sınırına ulaşması (Tulloch ve Neilson, 2014: 32) çevrenin korunması ile kalkınmanın birbirini dışlamayabileceğine ilişkin bir algının oluşturulmasına yönelik arayışı doğurmuştur. Bu süreçte çevre ve kalkınmanın bağdaştırılmasına yönelik ilk girişim 1972 yılında Stockholm'de gerçekleşen Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevresi Konferansı olmuştur (Kaplan, 1997: 123).

Stockholm Konferansı'nda kabul edilen belgelerde 'sürdürülebilir kalkınma' kavramı kullanılmamakla birlikte çevre ve kalkınma ilişkisine ve küresel çevre sorunlarının boyutlarına yer verilmiştir. Dolayısıyla bu konferansın 'sürdürülebilirlik' gündeminin habercisi olduğunu ve 'sürdürülebilir kalkınma' kavramının temellerinin bu konferansta atıldığını söylemek mümkündür.

'Sürdürülebilir kalkınma' kavramı resmi olarak ilk defa Brundtland Raporu olarak da bilinen 'Ortak Geleceğimiz' raporuyla ortaya atılmıştır. Norveç Başbakanı G.H. Brundtland başkanlığında 1983 yılında kurulan BM Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında BM Genel Kurulu'na sunduğu bu

raporda sürdürülebilir kalkınma “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanağından ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarının karşılanması” (WCED, 1987: 71) biçiminde tanımlanmıştır. Bu tanım ilk bakışta ekolojik sürdürülebilirlik ile uyumlu görülmüş, raporun bütünü incelendiğinde sürdürülebilirlik kavramının ekonomik büyüme ve kalkınma ile bağlantılandırıldığı açıktır. Dolayısıyla bu anlayış ekolojik olmaktan çok ekonomik olanı ön plana çıkaran bir sürecin parçasıdır (Tulloch ve Neilson, 2014: 33).

Çevrenin korunması ve ekonomik kalkınmanın aynı temele oturtulması Brundtland Raporu'nun 'Çevre ve Kalkınmaya Yeni Yaklaşımlar' başlıklı bölümünde şu şekilde ifade edilmiştir (WCED, 1987):

Ekonomi ve ekoloji, sadece çevreyi korumak için değil, aynı zamanda kalkınmayı korumak ve teşvik etmek için karar verme ve kanun yapma süreçlerine tamamen entegre edilmelidir. Ekonomi sadece zenginlik üretimiyle ilgili ve ekoloji de sadece doğanın korunmasıyla ilgili değildir. Her ikisi de insanlığı geliştirmek için eşit derecede önemlidir... Dolayısıyla ekonomik ve sosyal kalkınmanın hedefleri gelişmiş veya gelişen, piyasa ekseni veya merkezi olarak planlanan tüm ekonomilerde sürdürülebilirlik açısından tanımlanmalıdır.

Brundtland Raporu 'sürdürülebilir kalkınma'ya ilişkin dört temel değer üzerine inşa edilmiştir. Bunlar temel ihtiyaçlar, yoksulluk ile sosyal örgütlenmenin ve teknolojinin düzeyidir. Yoksulluğun ortadan kaldırılmasının kapitalist sermaye birikiminin gelişimine bağlandığı raporda, piyasa koşullarında çevre ile kalkınma arasındaki dengenin kurulabileceği ileri sürülmektedir. Buna göre sürdürülebilir kalkınma politikalarını yürütecek hükümetin; idari, mali ve finansal sorunların yapılandırılması anlamında toplumsal örgütlülüğün ve teknolojinin kapasitesini artırarak bu dengenin sağlanması mümkündür (WCED, 1987: 126).

Raporda temel ihtiyaçlar ve yoksulluk üzerinden çevre ve kalkınma arasındaki dengenin piyasa koşullarında başka bir deyişle bölüşüm yoluyla kurulabileceği ileri sürülmüştür. Böylelikle bir taraftan yoksulluğa kalkınma yoluyla alt edilmek istenen en büyük sorun anlamı yüklenirken, diğer taraftan yoksulluk standartlaştırılmaya çalışılmıştır. Belirli bir gelir düzeyine ve yaşam standardına erişemeyen insanların ve toplulukların yoksul olarak kabul edilmesi ise sürdürülebilir kalkınma söyleminin zorunlu ön koşuludur (Şahin, 2004: 12).

Raporda yoksulluk yiyecek, barınma, giyecek ve iş bulma gibi temel ihtiyaçların karşılanmaması biçiminde tanımlanmıştır. Temel ihtiyaçların karşılanmasının ise 'tam büyüme potansiyeline ulaşmaya' bağlı olduğu ve aynı zamandatam büyüme koşullarında dahi yoksulluğun görülebileceği (WCED, 1987) ileri sürülmüştür. Ancak rapordan toplumsal adaletsizliğin ve eşitsizliğin üretimin örgütlenmesinden kaynaklandığı çıkarımında bulunmak olanaklı değildir. Kapitalist ekonominin genel eğilimi olan sınırsız büyüme ekseninden

kopmayan ve toplumun asgari ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliğini vurgulayan rapor, bu asgari ihtiyaçların neler olduğu, niteliklerinin kim tarafından nasıl belirlendiği sorularına ise cevap vermemektedir (Özlüer, 2007: 6). İnsanların piyasada bir ortalama soyut ihtiyaçlar sahibi birey olarak konumlandırıldığı ve yaşamın niteliği gözetilmeksizin yoksulluğun mallara niceliksel olarak sahip olabilmeye ölçüldüğü bir düzlem yaratılarak kapitalist büyümenin kuramsal temelleri sağlamlaştırılmıştır (Özlüer, 2007: 7).

Brundtland raporunda 'gelişmekte olan ülkeler'in ekonomik ve çevresel krizlerden kurtarmanın yolunun küresel ekonomik büyümenin yeniden canlandırılması olduğu ileri sürülmüştür. Buna göre uluslararası ticarette daha fazla serbesti, daha düşük faiz oranları, daha çok teknoloji transferi ve daha büyük sermaye akımı sağlanmalıdır (WCED, 1987: 125). Bu öneriler raporun kapitalist sınırsız büyüme ekseninden kopmadığını açıkça göstermektedir.

Raporda teknolojik bir determinizmle çevre sorunlarının çözümünde yeni teknolojilerin geliştirilmesine de başat bir vurgu yapılmaktadır. Teknoloji alışverişi temeline dayalı yollarla kirlenme kontrolü ve yenilenebilir enerji sistemleri gibi alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi gerektiği belirtilmektedir (WCED, 1987: 127). Oysa üretici güçlerin gelişiminin doğası üretim ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Neyin, ne kadar, nasıl ve ne için üretildiği hesaba katılmaksızın üretilen teknolojik alternatifler piyasadaki enerji desenini çeşitlendirmekten öteye gidememektedir. Bu bağlamda kapitalist teknolojiyi onu var eden üretim tarzının ideolojisinden ve bilgisinden farklı bir yerde konumlandırmak mümkün değildir. Çünkü burada teknoloji aynı zamanda verili üretim tarzının yaşama biçimini ve yaşam kültürünü de örgütlemektedir (Özlüer, 2007: 8, 12).

Özetle piyasa ekonomisine dayalı sürdürülebilir kalkınma anlayışı 'sürdürülebilirliğin temel ekonomik mekanizmalarını piyasa mantığının içinde üretir. Kapitalizmin her şeyi metalaştırmaya dönük mantığının zorunlu sonucu olarak bu anlayışta sermaye birikimine dayalı piyasa ekonomisinin sınırları çevreyi de içerecek biçimde genişletilir. Piyasa mantığında çevrenin 'korunması' da ancak çevreden kar elde edilebildiği sürece olanaklı hale gelir (Özlüer, 2007: 10).

Rio Süreci: Çevre Politikalarının Kalkınma Stratejileriyle Bütünleştirilmesi Çabaları

1980'lerin ortalarından bu yana neoliberal sürdürülebilir kalkınmanın küresel yükselişinde 'mevzi savaşı' için yürütülen ana mücadele alanı, bir dizi küresel konferans ve bu konferanslar sonucunda ortaya çıkan siyasi deklarasyonlar ve raporları içeren Rio sürecinden oluşmaktadır (Huber, 2000). Rio süreci 'çevre politikalarına ilişkin stratejilerin formülasyonuna yol açan yeni toplumsal hareketler, akademi, siyaset ve iş dünyası arasında devam eden uluslararası etkileşim'i ifade etmektedir. Dahası bu süreç, birkaç on yıla yayılan ve baskın

bir söylem haline gelen 'sürdürülebilir kalkınma'nın inşa merkezi olarak kabul edilmektedir (Huber, 2000: 270).

1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janerio kentinde düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kalkınma ihmal edilerek çevrenin korunamayacağı, çevreye rağmen de kalkınmanın sağlanamayacağı iddiası yenilenmiştir (UNCED, 1992a; 1992b). Konferans sonucunda Rio Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği Sözleşmesi, Orman İlkeleri ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi adı altında (Keleş vd., 2005: 454) dönemin hakim ideolojisini yansıtan beş temel belge ortaya atılmıştır.

Gündem 21 (UNCED, 1992a) başlıklı eylem planında sürdürülebilir kalkınmanın 21. yüzyılın en önemli ekonomi ve çevre politikası olduğu ileri sürülmüştür (Basiago, 1995: 109-110). Bu eylem planı, 'gelişmekte olan ülkelerde' sürdürülebilir kalkınmanın hızlandırılması için uluslararası iş birliğinden söz edilmesi; ticaretin serbestleştirilmesi, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, korumacılığın durdurulması, özel sektörün teşvik edilmesi ve girişimciliğin önünün açılması (Şahin, 2004: 22) gibi neoliberal politikalarla paralellik arz eden önerilen yer alması bakımından dikkat çekicidir.

Rio Zirvesi sonucunda ortaya çıkan sözleşmelerin temel yaklaşımları çevre ile ekonomi ilişkisinin temel mantığını ortaya koyan dışsalılıkların içselleştirilmesidir. Bunun sonucunda liberal kuram ekseninde çevre, bir toplumsal hesaplar sistemi içerisine dahil edilmektedir (Keleş vd., 2005: 158). Başka bir deyişle çevre fiyatlandırılarak çevresel sorunlar bu fiyatlandırma mekanizması içinde çözülmeye çalışılmaktadır. Bu, bedelini ödeyenin doğayı tahrip edebileceği anlamına gelmektedir. Sürdürülebilir kalkınma anlayışını hayata geçirmenin araçlarından olan 'Çevresel Etki Değerlendirme' sürecinde, 'Kirlen Öder' ilkesinde ve Kyoto Protokolü'ndeki esneklik mekanizmalarında çevrenin fiyatlandırılması yaklaşımını gözlemlemek mümkündür. Dışsalılıkların içselleştirilmesine yönelik geliştirilen liberal çözüm, çevrenin fiyatlandırılması, piyasa ekonomisinin tam işleyebilmesi için çevrenin de tam rekabet koşullarına kavuşturulması ve doğal varlıkların özel mülkiyet rejimine dahil edilmesi gerektiği düşüncesi sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının ekonomi politikasını bütünlüğe kavuşturmaktadır (Özlüer, 2007: 9).

Rio Konferansı'nın başlattığı bu süreç 2002 yılında Güney Afrika'nın Johannesburg kentinde düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı Johannesburg Konferansı'yla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çok taraflı bir taahhüdü güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiş olan Johannesburg Zirvesi'nin iki önemli boyutu bulunmaktadır. Birincisi, çok uluslu şirketlerin Zirve sonunda alınan kararları doğrudan etkileyerek, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kendilerini vazgeçilmez unsurlar olarak gündeme getirmiş olmaları ve çevresel sorunlar alanında meşruiyet kazanmış olmalarıdır. İkincisi, konferansta 'sürdürülebilir üretim ve tüketimin özendirilmesi' kararının uygulanmasına yönelik stratejilerin belirlenmiş olmasıdır.

Bahsi geçen tüm bu konferansların ortak noktası ekolojik sorunların ve bu sorunlara karşı geliştirilen çözümlerin sürdürülebilir kalkınma paradigması ekseninde çizilmiş olmasıdır. Öte yandan Rio süreci, başarısızlığı daha yeni ilan edilmiş olan modernizasyona ilişkin bir dizi ilkenin yeniden doğmasını sağlamıştır. Bu, özellikle küreselleşen piyasalar ve üretim yapıları bağlamında daha geniş bir kapsamda yeniden canlandırılan dünya ticareti ve kalkınma için geçerlidir (Huber, 2000).

Sürdürülebilirlik kavramı, şirketlerin rekabet avantajı elde etmelerine, satışlarını ve karlarını artırmalarına ve genel olarak krize meyilli küresel ekonomi içindeki büyümlerine ve kontrollerini genişletmelerine yardımcı olmak için 'sürdürülebilir' mallar, hizmetler/uygulamalar üretmeye ve onları markalaştırmaya çalışan bir işletme biçimi olan 'ekolojik işletmeler' tarafından benimsenmiştir (Dauvergne ve Lister, 2013: 1). Bu perspektiften bakıldığında sürdürülebilirlik yalnızca şirketler tarafından hissedarlarının sosyo-çevresel kaygılarını gidermek için tasarlanan bir pazarlama planı olarak değil, aynı zamanda özellikle tedarik zinciri ve kaynak verimliliği yönetimi açısından işletmeye yön veren kritik bir araç olarak görülebilir (Dauvergne ve Lister, 2013). Daha basit bir ifadeyle, sürdürülebilir mal ve hizmetler üretmek, şirketleri sadece iyi göstermekle kalmaz aynı zamanda onların rekabet etme ve hayatta kalma kapasitelerini genişleterek büyümelerine yardımcı olur (Valenzuela ve Böhm, 2017: 28).

1980'li yılların ortalarından itibaren doğanın temel kirleticileri olan şirketler daha aktif ve hatta proaktif bir tutum sergilemeye başlamıştır. Başlangıçta ağırlıklı olarak orta ölçekli firmalardan oluşan 'yeşil girişimcilik'te kısa süre sonra büyük çokuluslu şirketler başı çekmeye başlamıştır (Smart, 1992). Beş ile on yıl gibi kısa bir süre içinde kapsamlı çevre yönetim sistemleri geliştirilmiş ve yeşil iş ağırları oluşmaya, sayı ve kapsam açısından büyümeye başlamıştır. İşletmeler, akademi ve siyaset üçlüsünün girişimleriyle de çevresel yönetim araçlarına yönelik yeni kavramlar ve uygulamalar geliştirilmiştir (Huber, 2000).

Kapitalizmi Sürdürebilme Girişimlerinin Yeni Araçları Döngüsel Ekonomi : Bir Eko-Birikim Rejimi Mi?

Temel olarak 'döngüsel ekonomi'ye ilişkin tartışmalar küresel üretim-tüketim sistemlerinin giderek artan bir şekilde çevresel ve sosyo-politik olarak sürdürülemez hale geldiği şeklindeki bildirilerin ışığında mevcut sürdürülebilirlik önlemlerinin etkisizliğine yanıt vermek üzere ortaya çıkmıştır (Wilkinson ve Pickett, 2009). Dolayısıyla aslında 'döngüsel ekonomi'nin sürdürülebilir büyüme anlayışının 'güven' yaratmaya yönelik bir söylemi olarak kurgulandığını söylemek mümkündür.

Çoğunlukla 'endüstriyel ekoloji' yaklaşımları etrafında şekillenen ve kapalı döngü üretim-tüketim sistemlerinden daha döngüsel bir ekonomiye geçiş

yönündeki çağrılarının kökleri 1970'li yıllara uzanmaktadır. Başlangıçta bu tür çağrılar varsayımsal üretim ve yeniden kullanım sistemlerine dayandırılırken; teknoloji, tasarım ve yönetim süreçlerindeki gelişmeler döngüsel ekonomi söyleminin güçlenmesini sağlamıştır. Avrupa yeşil solunun 'atık üzerine savaş' yürüttüğü 1980'li yıllarda atık birikimi giderek daha fazla siyasallaşmış (Cooper, 2009); tüketim karşıtı aktivistler atık birikiminin olumsuz ve çevreye zararlı sonuçlarına dikkat çekmişlerdir. Bunları takiben, düzenli depolamaya karşı Avrupa düzenlemeleri, ulusal hükümetleri atık yönetimini modernize etmeye, son teknoloji atık yakma fırınları geliştirmeye ve geri dönüşümü iyileştirmek için atık çevirme planlarını güçlendirmeye zorlamıştır. Böylelikle atık, hem özellikle yakma ve geri dönüşüm gibi atık işleme sektöründe faaliyet gösteren firmaların hem de atık tesisleriyle mücadele eden sıfır atık hareketlerinin ilgi odağı haline gelmiştir (Gille, 2010).

1990'ların başında Avrupa çevre gündemleri, atıkları ekolojik modernizasyon ve altyapı yatırımlarının önemli bir hedefi haline getirmiştir. Değerli malzemelere el konulmasını ve etkili bir geri dönüşümü kolaylaştırmak için atık yönetmeliği, sıkı yönetim hiyerarşilerini zorunlu kılmıştır. Hükümetler aşamalı olarak atık işlemeyi bölgeselleştirmiştir (Bulkeley vd., 2007). Atık yakma teknolojilerindeki gelişmeler aynı zamanda bölge hükümetlerinin çevreyi ve atıktan-enerjiye planlarının yarattığı sağlık risklerini kontrol etmesini sağlamıştır. Bölgeler oligopolistik bir atık geri kazanım zincirine güvenmeye başladıkça (OECD, 2000) atık yönetimi bir 'kendi kendine yeterlilik' paradigmasını takip etmeye başlamıştır (Buclet ve Godard, 2013).

2000'li yılların ortalarında sürdürülebilir büyüme gündemlerinin konsolidasyonu, kentlerin kaynaklarla özellikle de enerjiyle uğraşmaları biçiminde bir değişikliğe işaret etmişse de bu, 'yeşil' büyüme rejimlerinde atığın konumunu pek değiştirmemiştir (Machin, 2019). 2000'li yılların başındaki ekolojik birikim rejimi, ekonomik üretimi yeşillendirme, 'temiz' sanayideki artışları sürdürme hırsı üzerine kuruludur. Bu rejim şehir planlamacıları, yeşil partiler, çevre aktivistleri, yaratıcı endüstriler, yüksek teknoloji ve otomasyonu kapsayan bir aktör koalisyonu tarafından yönlendirilmiştir. Açık bir şekilde bu koalisyon enerji verimliliğini akıllı büyüme ilkeleriyle birleştirmiştir (Bossuyt ve Savini, 2017). Bu bağlamda vatandaşlar (en azından potansiyel olarak) sorumlu tüketiciler, eko-verimli ev sahipleri ve çevreye duyarlı seçmenler olarak kabul edilmiştir (Savini, 2019: 678).

Döngüsel ekonomi genel olarak mevcut doğrusal üretim- tüketim sistemlerini yeniden üretim, yeniden tasarım, onarım, yeniden kullanım ve geri dönüşüm döngülerine kaydırmayı amaçlayan bir çerçeve (bkz. Ellen MacArthur Foundation, 2012, 2015) olarak sunulmuştur.

2000'li yılların başından itibaren döngüsel ekonomi söylemi başta Almanya ve İsveç gibi AB ülkeleri ve Çin olmak üzere pek çok ülkede ekonomik büyümenin

ve rekabetin kilit bir unsuru olarak desteklenmeye başlamıştır (D'Amato vd., 2017: 723). 2011 yılında Avrupa Komisyonu kaynak verimliliğinin ve döngüsel ekonomiye geçişin yedi 'Avrupa 2020' amiral gemisi girişiminden biri olduğunu belirtmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından döngüsel ekonomiye geçiş 'Avrupa ekonomisinin kalıcı olarak kaynak verimli büyüme temelinde yeniden sanayileştirilmesini sağlayan ve bölgesel refah için umut verici bir yol' olarak sunulmuştur (EC, 2011:1). Diğer taraftan resmi politika çevrelerinin dışında bir dizi sivil toplum kuruluşu da 'döngüsel ekonomi' söyleminin etrafında birleşmiş ve bu kuruluşlar son zamanlarda önemli siyasi ve ticari bir güç kazanmışlardır. Örneğin yalnızca döngüsel ekonomiyi teşvik etmek amacıyla kurulmuş olan Ellen MacArthur Vakfı, 2014 Dünya Ekonomik Forumu'nda başat bir rol oynamıştır (bkz. Confino ve Holtum, 2014). Döngüsel ekonomi söylemi, son zamanlarda fiyat dalgalanması yarattığına ve bu nedenle uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliğe tehdit oluşturduğuna inanılan 'kaynak güvenliği' gibi konularla ilgili siyasi endişelerle birlikte daha da ivme kazanmıştır (bkz. Department for Environmet, Food and Rural Affairs, 2012).

Tüm bu gelişmeler ışığında 2015 yılında Avrupa Komisyonu Döngüsel Ekonomi için AB Eylem Planı'nı başlatmıştır. Komisyon, döngüsel ekonomiye geçiş ile sürdürülebilir ekonomik büyümenin hızlandırılmasının, yeni işler yaratılmasının ve Avrupa'nın küresel rekabetteki yerini sağlamlaştırılmasının beklenildiğini açıklamıştır (EC, 2015). Böylelikle on yıldır süre gelen 'sürdürülebilir tasarım' ve 'endüstriyel ekoloji' gibi kavramlar üzerine inşa edilmiş olan döngüsel ekonomi söylemi Avrupa Birliği'nin bölgesel büyüme stratejisinin temel dayanaklarından biri haline gelmiştir (bkz. EC, 2015).

Üretim ve tüketim döngüsünün tüm aşamalarını ele alan bu eylem planı, atık direktiflerinin revizyonunu içermektedir. Planda düzenli depolamanın özendirilmesi adına ekonomik araçların kullanımından, AB genelinde geri dönüşüm oranları için uyumlaştırılmış hesaplama yöntemleri ve basitleştirilmiş tanımlardan, bir sanayinin yan ürününü diğer sanayinin girdisine çevirecek şekilde endüstriyel simbiyozu desteklemek ve yeniden kullanımı teşvik etmek için gerekli tedbirlerden, üreticilerin pazara daha yeşil ürünler getirmeleri ve geri dönüşüm planlarının desteklenmesi için mali teşviklerden söz edilmektedir (bkz. EC, 2015).

Dolayısıyla döngüsel ekonomi aslında malzemelerin 'mümkün olduğu kadar uzun süre' üretim döngüsünde tutulmasını ifade etmektedir (Merli vd., 2018). Başka bir deyişle genel olarak amaç yaşam döngüsü aşamaları arasındaki bir dizi sistemsel geri bildirim döngüsü aracılığıyla değerli materyalleri dolaşımda tutmaktır (Hobson, 2016: 88-89). Bu nedenle döngüsel ekonomi terimi, genel olarak ekonomik faaliyette bir değişiklikten ziyade ekonominin döngüsel kısmını etiketlenmenin bir yolu olarak görünmektedir (Haas vd., 2015). Böylelikle şirketler ürünlerinin döngüsellliğini pazar paylarını genişletmek üzere bir araç olarak kullanabilmektedirler (Valenzuela ve Böhm, 2017).

Döngüsellik, firmaların faaliyetlerini mal tedarikçilerinden ticarileştirdikleri mallara ilişkin bakım ve onarım hizmetleri tedarikçilerine kadar genişletmelerini sağlamaktadır. Bu hizmetler daha yüksek katma değerle ilişkilendirilir ve nihayetinde şirketlerin yeşillendirilmelerine katkıda bulunur. Bu durum aynı zamanda hizmetler sektörünün genişlemesi anlamına gelmektedir. Avrupa ekonomilerinde hizmetler sektörünün genişlemesi ise yoksul veya geç kapitalistleşmiş ülkelerin taşeronlaştırılması, yüksek malzeme tüketimi ve başka yerlerdeki kirlenici faaliyetlerin yer değiştirmesiyle ilişkilidir (Magalhaes vd., 2019).

Bir bakıma geri dönüşümün anlamı, meta değerinin ebedi varlığını sağlamaya yönelik bir uygulama olmasıdır (Valenzuela ve Böhm, 2017: 35). Bununla birlikte pratikte döngüsellik mümkün olup olmadığına yönelik yürütülen tartışmalar da güncelliğini korumaktadır. Stahel vd. (1976)'ne göre plastik, metal, kağıt ve karton gibi malzemelerin geri dönüştürülmeleri mümkün iken kullanımla bozulan enerji ve yiyecek akışları için bu geçerli değildir. Ayrıca inşaat malzemelerinin geri dönüşümünü sağlayabilecek bir teknoloji yoktur. Çünkü tuğlaları ve betonu yeniden üretmek veya temel unsurlarına ayrıştırmak mümkün değildir. Diğer taraftan malzemelerin geri dönüştürülebilirlik seviyeleri de farklıdır. Örneğin kağıt ve tekstil gibi malzemeler geri dönüştürüldüklerinde kalitelerini kaybetmemektedirler ve bu nedenle tekrar tekrar geri dönüştürülemezler. Malzeme çıktısının yalnızca bir kısmının geri dönüştürülmesi söz konusudur.

Aslında atık sorunu 'ekolojik şirket'lerin hem pazarlama hem de operasyon departmanlarını harekete geçiren başlıca neden olarak ortaya çıkmaktadır. Zira 'ekolojik işletmeler' açısından pazarlama ve operasyonel anlamda henüz aktif olarak yönetilmemiş olanı temsil eden atık, aynı zamanda sürdürülemezliğin somut bir görünümüdür. Bu bağlamda atık yönetimi ve geri dönüşüm imkanları şirketlerin sürdürülemezliklerinin en net izleri üzerinde doğrudan etki göstermelerine olanak tanıdığı için yönetilmesi gereken en önemli varlıklar haline gelmektedir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, atık yönetimi uygulamaları sürdürülebilir büyümenin olumsuz çağrışımlarını 'olumlu' bir iş dinamiğine indirgemeye hizmet etmekte; bu yolla hem şirketler hem de tüketiciler için sürdürülebilir büyüme programını meşrulaştırmaktadır (Böhm ve Dabhi, 2009). Kısacası atık, artık sürdürülemezliğin bir izdüşümünden ziyade sürdürülebilirliğin yönetilebilir bir nesnesi olarak ifade edilmektedir (Corvellec, 2014).

Savini'e (2019: 676) göre döngüsel ekonomi, kapitalist ekonominin atık birikimi ve kaynak kıtlığı sorunlarına yapısal intibakının başlangıcına işaret etmektedir. Savini (2019) ana kaynağı atıkların üretiminin ve tüketiminin oluşturduğu döngüsel ekonominin bir eko-birikim rejimini temsil ettiğini ileri sürmektedir. Rejimler, belirli malları, malzemeleri ve uygulamaları diğerlerine kıyasla birlikte değerlendiren çok katmanlı kurumlar, sosyal normlar, değerler ve yasaları içeren düzenleme şekilleri aracılığıyla kurumsallaştırılır (Jessop, 1997). 'Rejim' terimi

ekonomik büyümenin ekolojik gelişme ilkelerine nasıl eklemlendiğine ilişkin eleştirel çalışmalarda etkili olmuştur. While ve Gibbs (2004)'e göre 'rejim' terimi spesifik olarak 'ekolojik devletlerin' ekolojik öncelikleri ve ekonomik kalkınmayı bütünleştirmek için ekonomiyi nasıl yeniden düzenlediklerinin analizinde bir çerçeve sağlamaktadır.

Birikim rejimlerinin üç boyutu, günümüz döngüsel ekonomik modellerde atığın incelenmesiyle özellikle ilintilidir. Birincisi, rejimler değer üretiminin, dolaşımının ve gerçekleşmesinin düzenlendiği ölçekler ya da yönetim biçimi ile tanımlanabilir. İkincisi, rejimler meta üretiminin ve dolaşımının belirli biçimleri, sosyal ve piyasa alanları arasında belirli değer dağılımları içinde ve yoluyla açığa çıkarlar. Ekonomik büyümede meta piyasalarının değişen özellikleri, metalaştırılmış malların, hizmetlerin ve deneyimlerin belirli kombinasyonlarıyla tanımlanırlar. Üçüncüsü rejimler, üretken kapasitenin ve sosyal talebin farklı kompozisyonları etrafında yapılandırılır. Bunlar, yönetim aygıtı ya da mekanizması olarak tasarlanan devlet-piyasa sisteminin eklemlenmesinde ve en önemlisi ekonomik üretim ve tüketimde bireylerin rolünde açıkça görülmektedir (Savin, 2019: 677).

Döngüsel ekonomik modellerin sürdürülebilirlik gündemlerindeki çağdaş popülaritesi, atıkların yönetilecek bir çıktı olarak değil, ekonomik kalkınma için bir kaynak olarak ele alındığı bir birikim rejiminin açığa çıkan özelliklerini ortaya koymaktadır. Döngüsel üretim prototipleri, endüstriyel üretim gruplarının ekonomik olarak karlı bir malzeme geri kazanım süreci oluşturmak için endüstriyel simbiyoz ve etkili endüstriyel tasarıma yatırım yapmaya başladığı 1970'lerin sonlarına kadar uzanmaktadır. Hammadde ve enerji teminiyle ilgili olarak bu gruplar bir şirketin atıklarını başka bir şirketin girdisine dönüştüren altyapı ve tasarım sistemlerini organize etmişlerdir. Endüstriyel sinerji modelleri, mevcut üretim süreçlerinde hammadde maliyetlerini en aza indirmektedir (McDonough ve Braungart, 2010). Maliyet etkin simbiyoz, yakın endüstriyel tesisler gerektirirken, yerleşim alanlarından ayrı atıkların yeniden kullanımını imar etmiştir. Bu yaklaşımlar daha yeni döngüsel ekonomi modellerini hızlandırmıştır. Bu nedenle döngüsel ekonomi modelleri atığın daha fazla üretim için bir kaynak haine geldiği atık (iş) değerinin yeniden tanımına işaret etmektedirler (Urbinati vd., 2017).

Döngüsel ekonominin çevre politikalarının oluşturulmasındaki artan popülaritesi, bu endüstriyel yaklaşımların çevresel yönetim alanı aracılığıyla yayılmasına dayanmaktadır. Bu iş modelleri atıkların sosyal, ekonomik ve mekansal politika oluşturma sürecinde bir kaynak olarak üretken yeniden kullanımına değer biçen bir 'pozitifleştirilmiş atık yönetimi'ni öngörmektedir (Valenzuela ve Böhm, 2017: 28).

Avrupa'da hükümetlerin geri dönüşümün sosyal, ekonomik ve çevresel sınırlamalarıyla giderek daha fazla ilgilenmelerine karşın; ulusal geri dönüşüm

oranları artmakla birlikte (2004 ile 2014 yılları arasında %13) geri dönüşüm çıktısı geri dönüştürülebilir atığın yalnızca ortalama %19'unun toplandığı birçok büyük kentsel alanda sorun olmaya devam etmektedir (BİPRO/CRI, 2015). Ayrıca kentsel yığılmaların bu politika hedeflerinin ana odak noktası olmasına rağmen, kentsel bölgelerdeki atıkların geri dönüşümü hükümetlerin iddialı iklim hedeflerini karşılayamamıştır. Özellikle sudan sonra ikinci atık kaynağı olan inşaat ve yıkım/imha atıklarının geri dönüşümü, Avrupa'da hala büyük ölçüde yetersizdir (Schmidt, J.H. ve 2-0 Consultants, 2009).

Geri dönüşümün sınırlamaları göz önüne alındığında politika yapımcılar öncelikle düzenli depolama alanlarının giderek azaldığı Kuzey-Batı Avrupa'da kaynak olarak atık yaklaşımlarına yönelmeye başlamıştır. Bu yaklaşımlar atıkları kentsel topluluklar için bir kaynak olarak düzenleyerek geri dönüşümün sınırlarına dikkat çekmişlerdir. Bu yaklaşımın savunucuları çevre yönetimi programlarının oluşturulmasına hükümet dışı dernekleri ve haneleri dahil etmişlerdir (Pollans, 2017: 4). Devletin bu paradigmadaki rolü hane halkını doğrudan atık işlemeye katılmaya teşvik etmek, 'sorumlu' bir tüketim kültürünü ve yeniden kullanımı desteklemek olmuştur (Savini, 2019: 679).

Hükümetlerin geri dönüşüm oranlarına ve kentsel alanların ve hanelerin atıkları nasıl yönettiğine ilişkin endişeleri, döngüsel ekonominin neden hem devletler hem de sanayi grupları arasında hem ulusal hem de uluslararası düzeyde stratejik bir hedef haline geldiğini açıklama önemli ancak sonuçta yetersiz faktörlerdir. Günümüz politika programları, kaynak kıtlığını ele alma ve dijital hizmetler, kimya, ileri teknoloji ve bilgi alanlarında yüksek üretkenlik düzeylerini koruma ihtiyacıyla şekillenmektedir. Avrupa Komisyonu tarafından en önemli olarak tanımlanan hammaddelerin artan fiyatları, kıtanın kritik bir kırılma noktasına yaklaştığını ve bunun ardından post endüstriyel ekonomi için temel kaynakların giderek daha kıt hale geleceğini göstermektedir (EC, 2017). Başta Çin olmak üzere diğer ülkelerden ithal edilen bu malzemeler enerji altyapıları, akıllı ulaşım ağları, otomatik sistemler ve dijital ağların üretiminde vazgeçilmezdir. Dijitalleşme, otomasyon ve elektrifikasyon AB düzeyinde iklim programları için stratejik hedeflerdir ve şehirlerin mevcut e-atıktan metalleri geri kazanma kapasitesine bağlıdır (EC, 2018).

'Birikim rejimleri' kavramından hareket eden Savini (2019) döngüsel ekonominin üç sürecine odaklanmaktadır. Bunlar atık işlemenin değişen çok düzeyli yönetimi; kentsel bölgelerde malzeme ve atık lojistiği için genişleyen pazar ve hanelerin kentsel (atık) malzeme üretimi ve tüketimindeki merkeziliğidir. Üç farklı süreç atık geri kazanımına bağlı bir birikim rejimini karakterize etmektedir. Kentler bir faaliyetin atığının diğerinin kaynağı haline geldiği malzeme akışı ağları olarak sunulmaktadır. Tasarım ve ekonomiyi kapsayan rejeneratif şehircilik yapılı çevrenin onların ürünü değil, bir malzeme kaynağı olduğu bir sosyal, kültürel ve altyapısal değişim paradigmasına aittir (Girardet, 2014).

Atığın değerlendirilmesine bağlı bir birikim rejiminin ikinci ayırt edici süreci, atıklardan geri kazanılan malzemeleri taşıyan tedarik zincirlerinin kısaltılmasıdır. Tarihsel olarak atık malzemelerin sirkülasyonu post fordist kentleşmede parçalara ayrılmış ve ayrıştırılmıştır (Graham ve Marvin, 2001: 33). Bu durum atık işlemeyi yalnızca maliyetli hale getirmekle kalmamış aynı zamanda hammadde ithalatına göre oldukça rekabetsiz hale getirmiştir. Kentsel atık işleme bölgesel şirketler için büyük ölçüde karsız olmuştur. Döngüsel ekonomik modeller bu yetersiz atık tedarik zincirini hedef almakta ve bunun farklı malzeme akışlarını birbirine bağlayabilen bir bağlantı altyapısı ile değiştirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler (Artioli vd., 2017).

Döngüsel ekonomi altında birikim rejiminin üçüncü ayırt edici süreci, şehirlerdeki üretim ve tüketim süreçlerinin yapısal olarak yeniden ifade edilmesidir. Lojistik pazarlarının yeniden ölçeklendirilmesi bir üreticinin atıklarının diğerinin girdisi haline geldiği bir birikim rejimini karakterize etmektedir (Mathews, 2011: 869). 'Üreten tüketici' kavramı bu değişimi yansıtmaktadır. Bireyler, kullanıcılardan veya tüketicilerden daha fazlasıdır. Bireyler kendi tüketim pratikleri için ihtiyaç duyulan kaynakların yapıcılar haline gelirler (Ritzer, 1983). 'Üreten tüketici', daha evvel farklı olan iki üretim ve tüketim sürecinin zamansal ve mekansal olarak örtüştüğü bir ekonomik sisteme aittir (Ritzer vd., 2012). Hobson'un (2015) öne sürdüğü gibi tüketimin hem sosyal hem de coğrafi boyutları vardır. 'Üreten tüketici' konsepti döngüsel ekonomiyi yalnızca teknolojik veya ticari bir program olarak değil, daha çok tüketim toplumunda sosyo-kültürel bir değişim olarak kavramamıza imkan vermektedir. Kentli hanehalkaları ve onların dahil oldukları tüketim ve yaşam tarzı uygulamaları, üretim süreçlerinde aktif olarak yer almaktadır (Savini, 2019: 681).

Tüketim, paylaşım platformları, onarım alanları, yeniden üretim alanları, imalat atölyeleri ve yeniden tasarım sistemleri aracılığıyla dağıtılan yeni piyasa metallerinin üretimi için hane tüketiminin gerekliliği artan atık metalaşmasının merkezinde yer almaktadır (Hult ve Bradley, 2017: 598). Özetle döngüsellik, bir atık işleme ve geri kazanım pazarı oluşturmak için çok çeşitli müdahalelerle tüketimi ve üretimi yeniden düzenlemeyi kapsamaktadır. Tüketim yoluyla haneler hem atık üreticileri hem de yeni geri dönüştürülmüş metaller olarak yeniden değerlendirilen işlenmiş atık malzemelerin tüketicileridir.

'Sıfır Atık' Projesi:

Ekolojik Yıkımı Hafifletmeye Yönelik Bir Maske

Döngüsel ekonomi kapsamında 'sıfır atık' projesi sürdürülebilir kalkınmanın ekonomi politiğinin yeniden inşası ve reformu için ana referans olarak son yıllarda yoğun bir şekilde tanıtılmıştır. Bu proje Avrupa çapında kanunların ve politikaların oluşturulmasından sorumlu olan Avrupa Komisyonu gibi devlet

kurumları (EC, 2014); dünyanın önde gelen çok uluslu şirketleri ile McKnsey ve Co. Gibi danışmanlık şirketlerini ve üniversiteleri bir araya getirerek bir iş platformu yaratan Ellen McArthur Vakfı gibi uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmiştir (Webster, 2015). Sıfır atık döngüsel ekonomiyi desteklemeye yönelik küresel çabalar, BM ve Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen 'kaynak verimliliği' gündeminin en sofistike versiyonudur (UNEP, 2011; EC, 2014).

'Sıfır atık' hedeflerinin ulaşmayı amaçladığı en önemli şey, ilk başta geri dönüşüm uygulamalarıyla hayata geçirilen sürdürülebilirlik ile büyüme arasındaki bağlantının eksiksiz olarak sağlanmasıdır. Sıfır atık 'sürdürülebilirlikle uyumlu olarak %100 geri dönüşümü veya kaynakların geri kazanımını sağlayabilen; tüketim davranışlarında gerçek değişiklikleri tetikleyebilen bir tasarım ve üretim sistemleri sinerjisi olarak atık yönetim sistemlerindeki en son ve en başarılı inovasyon dalgası' (Zaman ve Lehman, 2011) biçiminde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu anlayış aynı zamanda atığın toplumsal öneminin bir 'optimizasyon işi' olarak yeniden konumlandırılmasına odaklanmaktadır (Hultman ve Corvellec, 2012).

Sıfır atık döngüsel ekonomi, kaynakların kullanımını optimize etmeye yönelik mühendisliğin artık yerel ve doğrusal bir girdi-çıkı ilişkisine aracılık etmekten ziyade, ekonomik faaliyetleri herhangi bir atık olmaksızın her şeyin birlikte hareket ettiği doğanın yaşam döngüsüne benzeştiren bir dünya görüşü olarak tanımlanmıştır (Benyus, 2002; Porritt, 2007). Bu, tüm döngüsel ekonomi girişimlerinin ve politikalarının merkezinde 'sıfır atık' idealinin yer aldığı bir sistemdir. Bu sistem Avrupa Komisyonu (2014) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

Eskiden 'atık' olarak görülen şeyler birer kaynağa dönüştürülebilirler...Bunu olabilecek en iyi şekilde anlamanın yolu, bileşenlerinin her birinin bütüne uyum sağladığı için en iyi şekilde işleyen doğal, canlı sistemlere bakmaktır. Bu sistemde ürünler ihtiyari şekilde malzeme döngülerine uyacak biçimde tasarlanır. Bunun sonucunda ise katma değeri olabildiğince uzun bir süre koruyacak şekilde malzeme akışı devam eder ve atık miktarı da sıfıra yakındır.

Döngüsel ekonomi kapsamında sıfır atık projesi herhangi bir kalıntı veya kayıp olmaksızın doğa benzeri sürekli yenilenen bir büyüme mühendisliği olasılığı varsayımından hareketle aslında geri dönüşümden çok daha fazlasını hedeflemektedir (Gidwani, 2013). Sıfır atık projesinde atığın geri dönüşümde olduğu gibi bir kaybın telafi edilmesinden ziyade, 'kaybetmemek' açısından tasarlandığı ileri sürülmektedir. Böylelikle endüstriyel ve kentsel düzeylerde değer zincirinin tüm aşamalarında atıkların tamamen ortadan kaldırılacağı varsayılır (Zaman ve Lehmann, 2011; Curran ve Williams, 2012).

Bir Amerikan sivil toplum kuruluşu olan Sıfır Atık Birliği (2014) atık anlayışı

konusundaki bu değişimi 'bozuk süreç' kavramını kullanarak şu şekilde değerlendirmektedir:

Açık ve basit bir vizyonumuz var: Atığın olmadığı müreffeh ve kapsayıcı bir gelecek...[Bu] sadece bir düş değil; bir zorunluluktur. Atık, işlerimizin etkinliğini azaltır, doğal çevre üzerindeki baskıları artırır ve topluluklarımızın canlılığına zarar verir. Bu şekilde olmak zorunda değil. Atık, bozuk bir sürecin sonucudur. Neyse ki, bu düzeltilebilecek bir süreçtir.

Sıfır atık projesinin 'döngü' anlayışında atık, belirli bir istisna ve farklı ya da daha karmaşık bir iş stratejisinin uygulanmasıyla üstesinden gelinebilecek bir operasyonel uygulama hatası biçiminde tanımlanır. Bu anlayış, doğa yasaları ile kapitalist ekonomi arasında evrensel ve aşkın bir bağlantı olduğunu varsayar (Valenzuela ve Böhm, 2017: 30).

Oysa atık, aslında sermaye birikim tarihinin bir parçası olarak farklı şekillerde tekrarlanan kapitalist 'değer'in başka bir türüdür (Gidwani ve Reddy, 2011: 1625). Kapitalist değer üretimi, kendisiyle iç içe geçmiş diğer değer üretim biçimlerine karşı normatif üstünlüğünü ve bunlardan özerkliğini savunmak için sürekli olarak savaşıyor. Sermayenin varoluşuna içkin olan atık, aynı zamanda sermaye birikimi için bir tehlike arz eder. Atık, bir yandan beklemede olan kapitalist değer; diğer taraftan da sermayenin diyalektiğinden kaçan veya onu aşan, meşruiyetini ve varoluşunu tehdit eden, her yerde ve her zaman mevcut bir kayıptır (dissipation) (Gidwani, 2013: 773).

'Sıfır atık' perspektifiyle artık atığa büyümenin topluma veya doğaya verdiği zararlar bağlamında bir gönderme yapılmamaktadır. Tam tersine, atık uygun şekilde kullanıldığı takdirde kapsayıcı ve döngüsel bir büyümeyi mükemmel bir şekilde sağlayabileceği varsayılan atık yönetimi değer zincirlerindeki düzensizlikleri ve başarısızlıkları temsil etmektedir. Bu, aslında yalnızca doğanın boşa harcanmasına başka bir deyişle eski geri dönüşüm mantığına değil aynı zamanda yeni 'döngüsel ekonomi' anlayışı çerçevesinde uygulanmakta olan atık değerlendirme sürecinin 'kalıntılarına' veya hatalarına da ekonomik bir değer atfetmektir (Valenzuela ve Böhm, 2017: 31).

Döngüsel ekonominin temelini oluşturan atık politikaları bir sorun olarak atıktan kaynak olarak atığa geçişi yansıtmaktadır. Bu bağlamda atık, ekonomik değeri olan ve ticareti yapılabilen bir meta anlamına gelmektedir (Barnes ve Hoerber, 2013: 7). Marx'ın (2011: 111) ifade ettiği gibi "meta paraya aşkırdır". Herhangi bir materyalin metaya dönüşebilmesi için ise metada başkaları için bir kullanım değerinin saklı olması gerekir. Para metaya olan aşkını metanın başkaları için kullanım değeri olma potansiyeli taşıdığı toplumsal ilişkiler sistemi içinde sürdürür. Kapitalist üretim ilişkileri sisteminde atıkların metaya dönüşmesi sermaye sahibinin atıklarda kullanım değeri araması ve atıkları

kendisini yeniden parayla buluşturabilecek değer taşıyıcıları olarak görmesiyle mümkün olur. Kullanım değerinin değişim değerine dönüşümü için ise insan emeğinin dokunuşuna ihtiyaç vardır. Marx (2011: 64) bir nesnenin üretiminde insan emeği biriktiği sürece o nesnenin “değer taşıyıcısı” olduğunu vurgular. Bu bağlamda ne ‘yeni kullanılabilir atık’ ne de idealize edilmiş ‘sıfır atık’ emek yoluyla ekonomik değer üretimi olmaksızın gerçekleşemez (Yates, 2011: 1690).

Meta olarak atık, emeği sömürerek değer üretimini optimize etme süreci sonucunda ortaya çıkar. Kaynak olarak atıklar artık belirli bir üretim sürecinde somutlaşmış ürünler olarak bir başka üretim, emek sürecinin koşullarını oluştururlar. Emek sürecine üretim araçları olarak giren atıklar Marx’ın (2011: 186) da ifade ettiği gibi canlı emeğin maddeleşmiş unsurları olarak işlev görürler. Özetle, kapitalist için potansiyel anlamda değer taşıyan atıkların metaya dönüşümü üretim sürecinde olmakta ve atıkların metalaşma süreci ise emek değerinin katılmasıyla gerçekleşmektedir.

Diğer taraftan sıfır atık ve gerçekleştirilmeyi vaat ettiği döngüsel ekonomi aynı zamanda büyüme güdümlü kapitalizmin fetişleştirdiği en güncel metallerden bir tanesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Marx’ın öngördüğü gibi, eleştiri kapasitemizin gelişmesi ancak sosyo-çevresel bozulma fetişleştirildiğinde, yani gözlerimizin önünde arzu edilen imgelere ve değiş-tokuş edilebilir değerlere dönüştürüldüğünde engellenebilmektedir (Böhm vd., 2012). Dolayısıyla Marx’ın meta fetişizmi olarak adlandırdığı şey ya da gerçeklik ile görünüm arasındaki çelişki, atığı maddi üretimi harekete geçiren ekonomik bir çelişki olarak kavrama arayışında kilit bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde boşa harcamanın, heba etmenin hakim sosyo-ekonomik düzenin kalbinde yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir yandan milyonlarca insan sosyal olarak heba edilmiş ve çöplerin biriktiği ve tamamen kirlenmemişse de geçim kaynaklarının kirlilik tehdidi altında bulunduğu ortamlara doğru zorla yerinden edilmiştir. Öte yandan atık yönetimi giderek daha fazla sayıda insan tarafından kahramanca bir amaç olarak algılanmaktadır. Yani sürekli boşa harcama yoluyla büyümeye dayalı kapitalizmin yapısı aynı zamanda bireylere fetişleştirmesi için yönetilebilir atık gibi sürekli bir meta sunmak yoluyla kendi benliklerini tekrar tekrar ‘harcamaları’ karşısında büyülenmelerine yol açacak şekilde ayarlanmıştır (Böhm vd., 2012). Bu bağlamda Daly (2006: 192) atığın, kapitalist tarafından garanti edilen fetişist büyülenme nedeniyle artık göremediğimiz boşa harcanmış emek olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Harvey (2014) ve Yates (2011) gibi bazı Marxist sosyal bilimcilere göre yurttaşlar kapitalist mekanizmaların doğasında var olan atığı bilinçli olarak yeniden değerlendirmeye ve böylelikle onları daha az suistimalci bir sınıf yapısına doğru yeniden şekillendirmeye yönlendirilebilir. Gidwani ve Reddy (2011)’e göre ise atık, onu yönetme çabasıyla birlikte, kapitalist değerlemeden daha fazlasıdır. Buna göre döngüsel ekonomi kapsamında sıfır atık politikası çağımızda tüm

toplumsal ilişkiler üzerinde tahakküm kuran küresel kapitalizmin programıdır ve tutarsızlığı da ekonomik büyüme ile ilintilidir. Bir başka deyişle kapitalizm geliştikçe daha fazla yağmalamakta ve daha fazla atık üretmektedir.

Tüm bunlara ek olarak Gregson vd. (2010) ile Gidwani ve Reddy (2011) gibi bazı araştırmacılar atık yönetimine ilişkin değer zincirlerinin organizasyonunun atıkları engelleyemeyeceğini; hatta bunların yalnızca marjinalleştirilmiş bölgelere aktarılmasıyla sonuçlanacağını vurgulamaktadırlar. Karların çevre ülkelerden merkez kapitalist ülkelere doğru akışının tam tersi istikamette karların yarattığı atıklar, kirlenme ve zehirlenme merkezden çevreye doğru bir yol izlemektedir. Daha fazla karın daha fazla sermaye birikimine ve böylelikle daha fazla kirlenmeye (zehirlenme) yol açması biçiminde işleyen döngü aynı zamanda kirliliğin de yeniden üretim döngüsünü temsil etmektedir. Sermaye ve karlar ile birlikte atıklar da bu döngü içinde hareket halindedir. Sermayenin yeniden birikimi için atıkların artması ve topluma, doğaya zarar veren zehirli atıkların ihraç edilmesi gereklidir. Atıkların ihracı ise yalnızca merkezden çevreye doğru değil; çevre ülkenin kendi sınırları içinde de gerçekleşir. Ancak gerek merkezden çevreye gerekse çevre ülkenin sınırları içinde gerçekleşen atıkların ihraç edilme sürecinde hakim olan unsur sömürgeciliğin temel yasalarıdır. 1980'li yıllarla birlikte başlayan neoliberal şirketleşme modeli, çevre ülkelerin borç batağının yanında çöp, zehirli atık vd. batağına da saplanmalarına neden olmuştur. Böylelikle ekonomik artık ile ekonomik atık el ele büyümeye başlamıştır (Yurdanur, 2021). Özellikle uluslararası ticarete erken kapitalistleşmiş ülkeler ile geç kapitalistleşmiş ülkeler arasındaki tehlikeli katı atık akışında çoğunlukla piyasaya hem yasal hem de etik standartları yok sayarak giren katı atık borsalarında çok büyük kar marjları söz konusudur.

Günümüz egemen ilişkilerinde ticarete dönüşmüş olan atıkların taşınması bu atıkların sanayi üretiminin devamı, türevi olarak hem yararlı hem de gerekli görülmektedir. Böylelikle ticari bir metaya dönüşen atıklar meşruiyet kazanmaktadır. Öte yandan teknoloji fetişizminin de yardımıyla zehirli atıklar için kurulan işletmeler büyük bir gelişme olarak sunulmaktadır (Yurdanur, 2021). Aslında kent atıklarının bir ticaret konusu haline gelmesi Avrupa'da 17. yüzyılın sonlarında gerçekleşmiştir. Marx (1999: 19) kapitalist üretim biçimiyle birlikte üretimde meydana gelen köklü değişiklikten söz ederken hayvan gübrelerinin meta olarak kullanılmaya başlamasından bahseder. Buna göre Flaman yöresinde keten vb. üretimi için keten ve keten tohumu karşılığında Hollanda'dan hayvan gübresi ve saman ithal edilmektedir. 19. yüzyılda kullanım değerleri keşfedilen diğer atıklar ise kağıt yapımında kullanılan pamuk artıkları ve yine gübre olarak kullanılan hayvan kömürü olmuştur. Amerika'da 19. yüzyılın sonlarında kurulan Sokak Temizliği Bakanlığı'yla birlikte insanlar çöplerin ayrıştırılması hususunda teşvik edilerek katı atıklardan gelir sağlanmaya başlanmıştır ve bazı atıklar

hammadde olarak kullanılmıştır. Ayrıca 1874'te ilk kez Baltimore'da bir belediye geri dönüşüm projesi uygulamaya koymuş ancak bu proje başarılı olamamıştır (Pichtel, 2005: 32-44).

19. yüzyılın sonlarından itibaren kömürün damıtılması yoluyla sağlanan suni gübrelerle birlikte organik atıklar yerini sanayi atıklarına bırakmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında üretimde ve dolayısıyla tüketimde meydana gelen düşüş niceliksel olarak katı atıkların azalmasına yol açsa da savaş sonrası aşırı üretim ve tüketim döneminde hem hanehalkı çöp üretiminde hem de endüstriyel katı atık üretiminde iki kat artış ortaya çıkmıştır (Barles, 2014: 218). Genel olarak atıkların zamanla daha büyük boyutlara erişmesi bir taraftan ekolojik bir kriz yaratmakla birlikte diğer taraftan sermayedarlar için fırsata çevrilebilir bir olay olarak karşılanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte ironik bir biçimde varlıklarını 1960'lı ve 1970'li yıllardaki çevre hareketlerine borçlu olan "ekolojik ürünler" üretilmeye başlanmıştır. Bu dönem ekolojik tahribatın ve kirlenmenin saklanamaz boyutlara eriştiği dolayısıyla kapitalizmin bir dizi önlem almaya zorlandığı dönemdir (Smith, 2007: 17). 1990'lı yıllarda şirketler ürünlerinde geri dönüşüm sembolünü kullanmaya başlamışlardır. Aslında geri dönüşümün sermaye açısından avantajlı bir yatırıma dönüşebilmesi diğer olasılıkların tükenmesiyle gerçekleşmiştir (Rogers, 2007: 236-238).

Kendi kısıtlarını fırsata dönüştürmekte başarılı olan kapitalizm, tüketime ivme katacak yöntemleri yeşile bürünme sürecinde de farklı yöntemlerle yönetmeyi başarabilmiştir. Kapitalizm, bir yandan kaynakların aşırı üretim ve tüketim durumunu saklayabilirken bir yandan da yeşile bürünmüş yasalarla doğanın tahribatının sorumluluğunu bireylere yükleme konusunda da başarılı olmuştur. Bu durum yeşile bürünmüş ürünler üreten şirketlerin çevresel maliyetleri de tüketicilere yüklemelerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca 'ekolojik ürün' üretimi şirketlerin kontrol mekanizmalarından sıyrılmalarına da yardımcı olmaktadır. Birçok şirket doğa dostu bir imaj yaratabilecekleri kampanyalara yatırım yaparak yol açtıkları ekolojik tahribatın ve gerçekleştirdikleri emek sömürsünün üzerini örtmeye çalışmaktadır (Rogers, 2007: 242). Rogers (2007, 243-244) dünyanın en büyük şirketlerinden biri olan Walmart'ın 2005 yılında sıfır atık amacını taşıyan 'doğa dostu' bir programı ve ekolojik ayak izine karşı 35 milyon dolar harcayacağını duyurmasını, Walmart'ın çocuk işçi çalıştırdığına ilişkin birçok kanıtın bulunmuş olmasıyla ve 1,6 milyon kadın işçinin işyerinde cinsiyet ayrımcılığı sebebiyle şirkete dava açmasıyla ilişkilendirmektedir. Yine ABD'nin en büyük atık şirketlerinden bir tanesi olan Waste Management Incorporated isimli şirket atıkların arazilere gömülmesi veya yakılması yoluyla, atıkların geri dönüşümünden daha yüksek oranda kar elde etmektedir.

Döngüsel ekonomi, sıfır atık veya yeşil kapitalizm her ne kadar ekolojik yıkımın hafifletildiğine ilişkin söylemler içerse de veriler ekolojik metalaştırmanın sermayenin doğa üzerindeki hakimiyetini hem yoğunlaştırdığını hem de derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. 1980'li yıllardan beri kullanılmaya

başlayan ve geç kapitalistleşmiş ülkelerin ekolojik alanlarının korunmasına yönelik önlemler almaları karşılığında borçlarının silinmesini ifade eden 'ekolojik borçlanma' swapları ve karbon emisyonu ticareti erken kapitalistleşmiş ülkelere aşırı üretim ve kirletme hakkı serbestisi sunmanın ötesinde bir amaca hizmet etmektedir: Bütünsel olarak doğa metalaştırılmakta, piyasalaştırılmakta ve finansallaştırılmaktadır (Smith, 2007: 18).

Sonuç Yerine

Sürdürülebilir kalkınma söylemi ekonomi ile ekoloji arasındaki ilişkiyi eşdeğer ve karşılıklı olarak birbirine bağımlı boyutlar biçiminde yeniden şekillendirmek üzere ortaya atılmıştır. Bu söylem, kapitalist ekonomik formasyonu depolitize ederek ve dayandığı saf bireyselci mantığı normalleştirerek kapitalizme temiz bir sayfa açmaya çalışmaktadır. Böylelikle yalnızca kapitalizmin yıkıcı temellerinin üstünü örtmekle kalmamakta aynı zamanda serbest piyasa kapitalizmini doğanın korunması ve yoksulluğun ortadan kaldırması için merkezi olarak konumlandırmaya çalışmaktadır (Tulloch ve Neilson, 2014: 35).

Sürdürülebilir kalkınma anlayışında çevre 'yönetilecek' bir şeydir ve doğa metalaştırılarak ticarete konu olur. Sosyal hedefler de küreselleşmiş bir ekolojik ekonomi yönetim projesi içinde sınıflandırılır (McAfee, 2012: 25). Sürdürülebilir kalkınmanın bu sermaye merkezli vizyonu, sosyal ve çevresel gündemi neoliberal bir nitelikte yansıtmaktadır (Jessop, 2012). Bu anlayışta çevresel unsurlar neoliberal iktisat diliyle ve güçlü insan merkezli eğilimlerle donatılmıştır (Tulloch ve Neilson, 2014: 34). Bu bağlamda atılan ilk ve en önemli adım, ekonomi ve ekolojinin 'eşdeğer' yani eşit derecede önemli vurgulamak ve dolayısıyla karşılıklı olarak 'sürdürülebilirlik' bileşenlerinin sınırlandırılması için ilişkinin koşullarını değiştirmek olmuştur. Böylelikle ekolojik sürdürülebilirlik projesi ekonomik sürdürülebilirlik parametreleri içinde sınırlandırılmıştır (Cox, 1981: 129-130).

Teknolojik uyum ve yenilik olarak sunulan bu stratejinin merkezinde ekolojik sorunların ekonomik büyümeye uzlaştırılması yer almaktadır (Tulloch ve Neilson, 2014: 33-34). Böylece neoliberal depolitizasyon süreciyle bağlantılı olarak ekonomi 'doğallaştırılmış' piyasa düzeniyle eşanlı hale gelmektedir. Bununla birlikte, bu ilişkinin son neoliberal eklememesinde ekonominin belirleyicileri içinde yer alan piyasalar ve özel girişim, ekolojik sürdürülebilirliğin elde edilmesinin araçları olarak sunulmaktadır. Bu yolla çevre ve neoliberal kapitalist proje sürdürülebilirliğin eşdeğer bileşenleri haline gelmekle kalmamakta, aynı zamanda piyasa kapitalizmi ekolojik sürdürülebilirliğin elde edilebileceği bir araç haline gelmektedir (Tulloch ve Neilson, 2014: 27). Ancak Yurdanur'un (2021) da belirttiği gibikapitalist sistemde önüne sürdürülebilir eki alan herşeyin aslında sömürülebilir anlamına geldiği unutulmamalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma ideolojisine hizmet eden 'döngüsel ekonomi' programı da kapitalizmin içsel çelişkilerini görmezden gelerek, sürdürülebilir bir geleceği güvence altına almanın yolu olarak dışsal unsurların popülizmini teşvik eden

bir programdır (Swyngedouw, 2009). Hobson (2016) ürünlerin etiketlenmesi, ekolojik modernizasyon ve geri dönüşüm gibi bireyselleştirilmiş eylemlerin teşvik edilmesi yoluyla uygulanan döngüsel ekonominin neoliberal çevre yönetiminin bir başka örneği olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle, döngüsel ekonominin mevcut sunumları içinde önerilen dönüştürücü mekanizmalar aslında gelişmiş neoliberalizm(ler) altında üretilen çevresel yönetim biçimlerinin örnekleridir (Rutherford, 2007). Dolayısıyla döngüsel ekonomi mevcut kapitalist üretim ve tüketim modeline meydan okumak bir yana, tüketimi kabul edilebilir ve 'çevreci' kılarak onu yeniden üretmektedir (Valenzuela ve Böhm, 2017).

Döngüsel ekonomi kapsamında ortaya atılan sıfır atık programının arkasındaki temel varsayım tüketici düzeyindeki geri dönüşüm uygulamasının önemli bir operasyonel zorluk olduğundan hareketle üretim düzeyinde atığın tamamen bastırılmasının mümkün olduğudur. Oysa Valenzuela ve Böhm (2017: 49) atık yönetimi kapasitesindeki artışın ve geri dönüşüm konusunda her düzeydeki ustalaşmanın atık oluşumunu engellemekten ziyade ancak çoğalmasına yol açabileceğini ileri sürmektedirler. Valenzuela ve Böhm (2017: 50) geri dönüşüme ne kadar çok alternatif anlam yüklenirse o kadar çok tüketileceğinin altını çizmektedirler. Dolayısıyla 'sıfır atık' etiketiyle parlatılmış "sürdürülebilir yeşil" metaların sunulması, paradoksal bir biçimde onların daha yoğun bir şekilde tüketilmesi yönünde fetişist bir istek uyandırabilir (Jones, 2010). Diğer taraftan atık yönetimine ilişkin değer zincirlerinin organizasyonu atıkları engellemekten ziyade bunların yalnızca marjinalleştirilmiş bölgelere aktarılmasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla çağdaş kapitalizmin ekonomi politikası içinde atıklar, onların üstesinden gelme kapasitemizden daha hızlı artmaya devam edecek gibi görünmektedir (Hoornweg vd., 2015).

Yeniden değerlendirme anlayışı atık fazlası üzerine değil, bir iş nesnesi olarak atık yönetimine odaklanmaktadır (Braungart ve McDonough, 2009). Daha geniş perspektiften bakıldığında, atık yönetimi uygulaması ekonomik büyüme ile sürdürülebilirlik bağlantısının olumsuz çağrışımlarını olumlu bir iş dinamiğine indirgemeye ve böylece hem şirketler hem de tüketiciler için sürdürülebilir büyüme programının meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir (Böhm ve Dabhi, 2009). Başka bir deyişle atık artık sürdürülemezliğin izi olarak değil, daha çok yönetilebilir sürdürülebilirliğin nesnesi olarak ifade edilmektedir (Corvellec, 2014). Daha da önemlisi, atığın yeniden kavramsallaştırılması, bir 'ekonomik doğalcılık (economic naturalism)' içinde sürekli büyüme fikrinin doğallaştırılmasını ve depolitizasyonunu mümkün kılmıştır (Valenzuela ve Böhm, 2017). Bu bağlamda atığın, emeğin ve çevrenin sömürsüyle ilerleyen sistemin içsel bir yan ürünü olarak eleştirel bir perspektifle kavramsallaştırılmasının (Yates, 2011) önemi ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla alternatif bir ekonomik tahayyülün herşeyden evvel kar odaklı ve piyasa aracılığıyla birikim mantığına dayanan kategorilerin ötesine geçmelidir (Jessop, 2012: 22). Küresel ölçekte kapitalist üretimin çağdaş egemenliğine

karşı koymak, yerel çeşitliliğin üretimini kolaylaştırabilecek alternatif bir endüstriyel paradigmanın desteklenmesini gerektirir (Neilson, 2013). Neoliberal sürdürülebilirlik söylemini eleştirel bir biçimde tersine çevirmeye yönelik bir söylemin, tutarlı bir alternatif projeye açık bir şekilde bağlanmış olması gerekir. Pepper (1998) gerçekten sürdürülebilir bir 'yeşil politika'ya ilişkin ilkelerin özel kar için büyüme amacını ortadan kaldırması ve kapitalist üretim biçiminden farklı bir teknoloji üretmesi gerektiğini savunmaktadır (Pepper, 1998: 6). Sosyalist ekolojide dair bazı söylemlerin dağıtım alanının ötesine geçmesine karşın, alternatif bir teknolojiye ilişkin tartışma yeterince kuvvetlenmemiştir. Bu bağlamda gerçek anlamda dönüştürücü bir söylemi inşa etmek için alternatif teknolojiler üzerinden yürütülecek tartışmaların ve çalışmaların kritik bir önem taşıdığını vurgulamak yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Artioli, F., Acuto, M., ve McArthur, J. (2017) The Water-Energy-Food Nexus: An Integration Agenda and Implications for Urban Governance. *Political Geography*, 6, 1, 215–223.
- Barles, S. (2014) "History of Waste Management and the Social and Cultural Representations of Waste", *The Basic Environmental History* (der. M. Agnoletti ve S. N. Serneri), Londra; Springer, 199-227.
- Barnes, P. ve T. Hoerber (2013) *Sustainable Development and Governance in Europe*, New York: Routledge.
- Basiago, A. D. (1995) "Methods of Defining Sustainability", *Sustainable Development*, 3, 109–119.
- Başkaya, F. (2005) (der.) *Kavram Sözlüğü: Söylem ve Gerçek* İstanbul: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Benyus, J. (2002) *Biomimicry: Innovation Inspired by Nature*, New York: William Morrow.
- BiPRO/CRI. (2015) Assessment of Separate Collection Schemes in the 28 Capitals of the EU. (Report No. 070201/ENV/2014/691401/ SFRA/A2). Brussels: European Commission.
- Bossuyt, D. M. ve Savini, F. (2017) "Urban Sustainability and Political Parties: Eco-Development in Stockholm and Amsterdam. *Environment and Planning C*", *Politics and Space*, 36, 6, 1006–1026.
- Böhm, S. ve Dabhi, S. (2009) *Upsetting the Offset: The Political Economy of Carbon Markets*, Londra: Mayfly.
- Böhm, S., Moog, S. ve Misoczky, M. (2012) "Greening Capitalism ? A Marxist Critique of Carbon Markets", *Organization Studies*, 33, 2, 1617-1638.
- Braungart, M. ve McDonough, W. (2009) *Cradle to Cradle*, New York: Vintage Books.
- Buclet, N., ve Godard, O. (2013) *Municipal Waste Management in Europe: A Comparative Study in Building Regimes* (Vol. 10). Berlin: Springer Science & Business Media.
- Bulkeley, H., Watson, M., ve Hudson, R. (2007) "Modes of Governing Municipal Waste", *Environment and Planning*, 39, 11, 2733–2753.
- Confino, J.ve Holtum, C. (2014) Davos 2014: Climate change & sustainability – day four as it happened. The Guardian Online. <http://www.theguardian.com/sustainable-business/2014/jan/25/davos-2014-climate-change-resource-scarcity-sustainability-day-four-live>, (28.11.2020).

- Cooper, T. (2009) "War on Waste?: The Politics of Waste and Recycling in Post-War Britain, 1950–1975", *Capitalism Nature Socialism*, 20,4, 53–72.
- Corvellec H. ve Hultman J, (2012) "From 'Less Landfilling' to 'Wasting Less' ", *Journal of Organizational Change Management*, 25, 297–314.
- Corvellec, H. (2014) "Recycling Food into Biogas, or How Management Transforms Overflows into Flows", *Coping with excess: How Organizations, Communities and Individuals Manage Overflows* (der. B. Czarniawska ve O. Löfgren), Cheltenham: Edward Elgar.
- Cox, R. (1981) "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium*, 10, 2, 126-155.
- Curran, T. ve I. Williams (2012) "A Zero Waste Vision for Industrial Networks in Europe", *Journal of Hazardous Materials*, 207-208, 3-7.
- Daly, G. (2006) "The Political Economy of (Im)possibility", *International Political Economy and Poststructuralist Politics* (der. M de Goede), New York: Palgrave MacMillan.
- D'amato, D. (2017) "Green, Circular, Bio Economy: A Comparative Analysis of Sustainability Avenues", *Journal of Cleaner Production*, 168, 716–734.
- Dauvergne, P. Ve Lister, J. (2013) *Eco-business: A Big-Brand Takeover of Sustainability*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Department for Environment, Food and Rural Affairs and Department for Business, Innovation and Skills (2012) *Resource Security Action Plan: Making the Most of Valuable Materials*, Londra: HMSO.
- Ellen MacArthur Foundation (2012) *Towards the Circular Economy Vol. 1: An Economic and Business Rationale For An Accelerated Transition*. <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/publications/towards-the-circular-economy-vol-1-an-economic-and-business-rationale-for-an-accelerated-transition>, (29.11.2020).
- Ellen Macarthur Foundation (2015) *Growth Within: A Circular Economy Vision for a competitive Europe*.https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/EllenMacArthurFoundation_Growth-Within_July15.pdf, (29.11.2020).
- EC (European Commission) (2011) *Roadmap to a Resource Efficient Europe*, <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/com-2011-571-roadmap-to>, (30.11.2020).
- EC / European Commission (2014) *Towards a Circular Economy: A Zero Waste Programme for Europe (Communication)*. Brussels: European Commission.
- EC/ European Commission (2015).<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0614>, (30.11.2015).
- EC/ European Commission (2017) *Study on the Review of the List of critical Raw Materials Critical Raw Materials Factsheets*. (Report No. ET-04-15-307-EN-N) Brussels: European Commission.
- EC/ European Commission (2018) *Report on Critical Raw Materials and the Circular Economy*, Brussels: Brussels: European Commission.
- Gidwani, V. (2013) "Six theses on Waste, Value and Commons", *Social and Cultural Geography*, 14, 7, 773-783.
- Gidwani, V. ve Reddy, R (2011) "The Afterlives of 'Waste': Notes from India for a Minor History of Capitalist Surplus", *Antipode*, 43, 5, 1625-1658.
- Gille, Z. (2010) "Actor Networks, Modes of Production, and Waste Regimes: Reassembling the Macro-Social", *Environment and Planning A*, 42, 5, 1049–1064.
- Girardet, H. (2014) *Creating Regenerative Cities*, Londra: Routledge.
- Graham, S. ve Marvin, S. (2001) *Splintering Urbanism*, Londra: Routledge.
- Gregson, N., M. Crang, F. Ahamed, N. Akhter ve Ferdous, R. (2010) "Following Things of Rubbish Value: End-of-Life Ships, 'chock-chock' Furniture and the Bangladesh Middle Class Consumer", *Geoforum*, 41, 846-854.

- Haas, W., Krausmann, F., Wiedenhofer, D., ve Heinz, M. (2015) "How circular is the global economy? An assessment of material flows, waste production and recycling in the European Union and the world in 2005", *Journal of Industrial Ecology*, 19, 5, 765–777.
- Harvey, D. (2014) *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*, Londra: Profile Books
- Hobson, K. (2016) "Closing the Loop or Squaring the Circle? Locating Generative Spaces for the Circular Economy", *Progress in Human Geography*, 40, 1, 88–104
- Hoorweg, D., P. Bhada-Tata ve C. Kennedy (2015) "Peak Waste: When is it Likely to Occur?", *Journal of Industrial Ecology*, 19, 1, 117-128.
- Huber, J. (2000) "Towards Industrial Ecology: Sustainable Development as a Concept of Ecological Modernization", *Journal of Environmental Planning and Policy*, 2, 4, 269-285.
- Hult, A., ve Bradley, K. (2017) "Planning for Sharing – Providing Infrastructure for Citizens to be Makers and Sharers", *Planning Theory & Practice*, 18, 4, 597–615.
- Hultman, J. ve Corvellec, H. (2012) "The European Waste Hierarchy: From the Sociomateriality of Waste to a Politics of Consumption", *Environment and Planning A*, 44, 10, 2413-2427.
- Jessop, B. (1997) "Survey Article: The Regulation Approach", *Journal of Political Philosophy*, 5, 3, 287–326.
- Jessop, B. (2012) "Economic and Ecological Crises: Green New Deals and No-growth Economies", *Society for International Development*, 55, 1, 17-24.
- Jones, C. (2010) "The Subject Supposed to Recycle", *Philosophy Today*, 54, 1, 30-39.
- Kaplan, A. (1997) *Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2005) *Çevre Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Machin, A. (2019) "Changing the Story? The Discourse of Ecological Modernisation in the European Union", *Environmental Politics*, 28, 2, 208–227.
- Magalhães, N., vd. (2019) "The Physical Economy of France (1830–2015). The History of a Parasite?", *Ecological Economics*, 157(March), 291–300.
- Magretta, J. (1997) "Growth Through Global Sustainability", *Harvard Business Review*, 75, 1, 79-88.
- Mathews, J. A. (2011) "Naturalizing Capitalism: The next Great Transformation", *Futures*, 43, 8, 868–879.
- Marx, K. (1999) *Artı Değer Teorileri: İkinci Kitap* (çev. A. Bilgi), Ankara: Sol.
- Marx, K. (2011) *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi, Cilt: 1*, (çev. M. Selik ve N. Satlıgan), İstanbul: Yordam.
- McAfee, K. (2012) "Nature in the Market-World: Ecosystem Services and Inequality", *Development*, 55, 1, 5-33.
- McDonough, W., ve Braungart, M. (2010) *Cradle to Cradle: Remaking the way We Make Things*, New York: North Point Press.
- Merli, R., Preziosi, M., ve Acampora, A. (2018) "How do Scholars Approach the Circular Economy? A Systematic Literature Review", *Journal of Cleaner Production*, 178, 703–722.
- Neilson, D. (2013) "Reworking the Scientific Socialist Prognosis in the 21st Century: Mid-Range Contingency and a Counter-Hegemonic Model of Development", *Knowledge Cultures*, 1, 2, 73-93.
- OECD (2000) Competition in Local Services: Solid Waste Management. OECD Competition Law and Policy Working Paper No. 28. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=318764, (05.06.2021).
- Özlür, F. (2007) "Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politikası", *Sürdürülebilirlik: Kent ve Mimarlık*, 51, 5, 4-13.
- Pepper, D. (1998) "Sustainable Development and Ecological Modernization: a Radical Homocentric Perspective", *Sustainable Development*, 6, 1-7.
- Pichtel, J., (2005) *Waste Management Practices: Municipal, Hazardous, and Industrial*, New York: Taylor & Francis Group.

- Pollans, L. B. (2017) "Trapped in Trash: "Modes of Governing" and Barriers to Transitioning to Sustainable Waste Management", *Environment and Planning A*, 49, 10, 2300–2323.
- Porrirt, J. (2007) *Capitalism as if the World Matters*, Londra: Routledge.
- Ritzer, G. (1983) "The "McDonaldization" of Society", *The Journal of American Culture*, 6, 1, 100–107.
- Ritzer, G., Dean, P., ve Jurgenson, N. (2012) "The Coming of Age of the Prosumer", *American Behavioral Scientist*, 56, 4, 379–398.
- Rogers, H. (2007) "Garbage Capitalism's Green Commerce", *Coming to Terms with Nature: Socialist Register 2007* (der. L. Panitch ve C. Leys), New York Monthly Review Press, 231-253.
- Rutherford, S. (2007) "Green Governmentality: Insights and Opportunities in the Study of Nature's Rule", *Progress in Human Geography*, 31, 3, 291–307.
- Savini, F. (2019) "The Economy That Runs on Waste: Accumulation in the Circular City", *Journal of Environmental Policy & Planning*, 21, 6, 675-691.
- Schmidt J. H ve 2-0 Consultants (2009) *25-Year Forecasts of the Cumulated Physical Stocks, Waste Generation, and Environmental Impacts for Each Scenario for EU-27 And For The Case Study Countries*. http://forwast.brgm.fr/Documents/Deliverables/Forwast_D62.pdf, (05.06.2021).
- Stal, H. ve Corvellec, H. (2018) "A Decoupling Perspective on Circular Business Model Implementation: Illustrations from Swedish Apparel", *J. Cleaner Prod.* 171, 630-643.
- Smart, B. (1992) (der.) *Beyond Compliance. A New Industry View of the Environment*, Washington: The World Resources Institute.
- Smith, N. (2007) "Nature as Accumulation Strategy", *Coming to Terms with Nature: Socialist Register 2007* (der. L. Panitch ve C. Leys), New York Monthly Review, 16-36.
- Stahel, W. R. ve Reday-Mulvey, G. (1976) *Jobs for Tomorrow: The Potential for Substituting Manpower for Energy*, Brussels: European Commission.
- Swyngedouw, E. (2009) "Apocalypse forever? Post-Political Populism and the Spectre of Climate Change", *Theory, Culture and Society*, 27, 2-3, 213-232.
- Şahin, Ü. (2004) "Bir Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma", *Üç Ekoloji Dergisi*, 1, 9-30.
- UNEP (United Nations Environment Programme) (2011) *Towards a green economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication: A Synthesis for Policymakers*, Nairobi: UNEP.
- UNCED (United Nations Conference on Environment and Development) (1992a) *Environmental Education for Sustainable Societies and Global Responsibility: A Citizen's Treaty From the NGO forum of the UNCED (Agenda 21)*. Rio de Janeiro: UNCED.
- UNCED (United Nations Conference on Environment and Development) (1992b) *The Rio Declaration on Environment and Development*, Rio de Janeiro: UNCED.
- Urbanati, A. Chiaroni, D., ve Chiesa, V. (2017) "Towards a New Taxonomy of Circular Economy Business Models", *Journal of Cleaner Production*, 168, 487–498.
- Tulloch, L. ve Neilson, D. (2014) "The Neoliberalisation of Sustainability", *Citizenship, Social and Economics Education*, 13, 1, 26-38.
- Valenzuela, F. ve Böhm, S. (2017) "Against Wasted Politics: A Critique of Their Circular Economy", *Ephemera Theory & Politics in Organization*, 17, 1, 23-60.
- Webster, K. (2015) *The Circular Economy: A Wealth of Flows*, Ellen MacArthur Foundation Publishing.
- WCED (World Commission on Environment and Development) (1987) *Our Common Future*, Report of the World Commission on Environment and Development. Oxford: Oxford University Press.
- While, A., ve Gibbs, D. (2004) "The Environment and the Entrepreneurial City: Searching for the Urban

'Sustainability Fix", *International Journal of Urban and Regional Research*, 28, 3, 549–569.

Wilkinson, R. ve Pickett, K. (2009) *The Spirit Level*, Londra: Penguin.

Yates, M. (2011) "The Human-As-Waste, the Labor Theory of Value and Disposability in Contemporary Capitalism", *Antipode*, 43, 5, 1679-1695.

Yurdanur, H. (2021) Zehirli Atığın Ekonomi Politigi, <http://ozguruniversite.org/2021/04/15/zehirli-atigin-ekonomi-politigi-hakan-yurdanur/>, 02.06.2021.

Zaman, A. ve S. Lehmann (2011) "Urban Growth and waste Management Optimization Towards Zero Waste City", *City, Culture and Society*, 2, 4, 177-187.